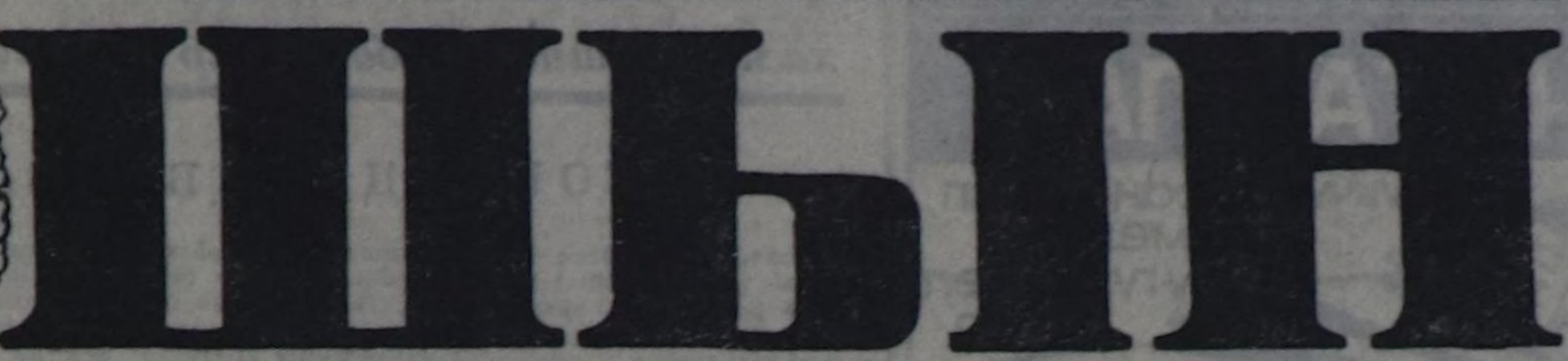

**СЭКП, Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүделиниң органы**

1925 чылда	Өртөө 3 көпөск
------------	-------------------

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

органпарының ССРЭ-ни-
нистерстволары болташ
домстволары-биле, эви-
чагырткан бүдүрүлгелер-
ажытыгт демигг төдөл
книнерин хандыларын ч

раткая. Ол ышкаш
чылды бюджетини
сөздөсүн дутайында
чөтту бадылаарынын

Оон соонда сессия р-
ликийн Дээдэ Совет
Президиумун Чар-
ын бадалар дутагын
тыргын тугаалжы-
гег, РСФСР-ын Дээдэ
сөдийн Президиумун
кретарь депутат С. Н.
топаясов илгелж кыл-
Дүүдэ Совет Чарын
бадалын болгаш аян-
маарышкын хоойлу
болгаш донтаалдарын
алган.

Карел АССР-де туд-
рар АТС-т дерижгел
хандыр талаан-биле
улж хемчегдер алды-
н

ратный дутайыда
таттарын оон му
кырген чагымыга
нип ханылаа минист
путат Г. Г. Байду
лаа.

Россия Федерация
Дээли Совети РСФ
Дээли судунун сан т
биле составын кеңү
шпитирдөөн, доктама
миссияларын состав
ескерилгелерин кырг
РСФСР-нин Дээли Со
нин сессиязы аямы
кап.

(С

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

доктаамал комиссияларында

ПЛЕНАРЛЫГ ХУРАЛ

«1989 тылда план
бюджет дугайына,
чылда план куус
ниң зору турары
гаш 1987 чылда бодж
селдезини дугайыча
ту Д. Т. Лийме кыл

Тыла АССР-ниң Дээ
вельнин доктамал
лары соттарына хама
лы министрстволары
руне комитеттершан
ведомстволарын тол
ни киирингелер-биле
айтырлар талам-бид
болгаш бюджеттаң дуп
туз-тузунга айтыр
сайгыр чугаалгакан

ХОЙЖУЛАРЖЕ КИЧЭЭЗЕ

галары база треслик, Э
кыштагда бакыны
журжук, хайгааран к
оштур. Малчында еч
ган, болза кала чуртта
Кыштагда тууду-даа
саван чок. Тараа
кыштагыны мырнай
дм чээрби мтер х
агелден. Ол хире
чоокка турган саванын
тузун сеурту берген.
натан дедир сеурту а
чубе боор ол.
Кыштагда эрл каж
туп дүшкен. Ам чаа
туптун, туудугжулар к
чок ажылдан тууар.

Улаас ууг кажаа
бээр хөвирдл.

— Бо хыштагта каж
лыр дуагындаа саях
бригадир Николай Бо
ович Тюлюш дирек
чеке катал чугаалд
келген кижиг, оуу к
тоораал. Чоокта ка
дан даргалан келгеш ч
айтхыншй берген со
кзоп октябрь айла туу
лээн бо-дур—деп,
чугаалд-дыр.

Кеэе ажыл-агый ш
да ажылдан турар че
ууртуу ажылдачтын
рым, олор чүге койху
дарынга эвеш, хаал ке
плд? Бузалд-да эде

Алексей АРАПЧЕВ

күш-ажылчы үлүүн к
тивинге кирип турар.

Вячеслав МОНГ
ЧУРУКТА: тракт
Ш. Х. Донгак.
Автордун фотоу

МЕХАНИЗАТОР,
ХОЙЖУ

Өг-бүлө бүртүгүн 2000 ты чедир тускай квартирга тууга бажын-бөдө ханды таласы-бөдө ан тууга пилас сорулганын пилтирде: «СССР-ниң 1986-90 ч.ларда экономиктиг болсо социал хогжудекейя уланышкынырында» жетти.

Хоорайын тутур органи пиларынын ажил-шчиле жын муриал, чуртталга жыйнары ажилдалга киле

бигизде Москвитин туулган-дигарынын мурал дүрүктөлгөн иреттерде, кийинчерээк чаркыны каратып, күш-ажалдын шымын басып, болуп дашып шууд атылган туур.

Мурнуу макрофора акжылгадай кирер туугадай тей. Оларнын арасында 180 аал иштин чурттары калт башынын туугуна окшош берилет. Оз удузас чураткыларын чапай бйор. Бизде акжыл-ш тайынмасын Бакынын деваскюрция чегининдеги, иштик, дагыт, шевектерде акжылдар кылтуугулар чай чок ичинде туулар.

Ук башынын бир дуга кирер жакында чутай, буткада иткч. чык оз кирген ичинде пар катын.Хелдуг чургалган атылдан туулар. Олар бирээзлөдө киммилет, чургалган шевектеги Н

Ажыглалга кирер тудугда

ЧУРТТАКЧЫЛАРНЫ ЧАЛАЙ БЭЭР

кыяратчылар турар. Уш
23 комсомолчу багвант та
Күш-ажалдын сагымга-
мун жактайын, ояла-
көздөшкөнүлөр болду
тоон туржун турар
Ылаңга кылган ажи-
штарыны көктөгөй
Хунде 32-33 дөбөтөн
хангага сазынырың пи-
тырбаалар. Оон аңгиде,
дээр аялган ошаажи-
рар. Урулгар белдик та-
соруктуң. Нина Борту-
оона 1973 чылдаа эгеле-
галаны узуртун келген,
ыктарын дагыныч
Ажыл-ижиңе хандыкын
Глестя мураңктыларың
Урапа Маадил-оолду. Че-
Күжүгетте, Чойгар Ча-

Ур. Изгедэе Чампыннын
гаш эсегдери-лаа хар
рыштыры болур.

Ур чыдарла ажилал
ген теверелден Часы
лаа Селен-Дамбаа. Доз
Салчаа, Галина Сат. Е
Унагур олаа эл-эр
хүндүсүнүн маалал а
дамчаларын олтуруула
ген. Британымс кези
ген Олстар байыаа
бултурула кылым
ажылдары доостат. со
дисте чарышка калы а
дал турары Валентина Б
оолдуу бритагын кый
гаш. тилекчи болган.

Ол-ла эргедэлэн чаа
чыдарынын үт брита

— Эй, малчын! Кым ба
бээр келем—дөөн орус ка
ниң үнү дыңналды.

Шагаан-Арысда сугтары
системалыны өргөзөтү
дүржүгүлүгү трактори

күш-ажылчы үлүүн к
тивинге кирип турар.

Вячеслав МОНГ
ЧУРУКТА: тракт
Ш. Х. Донгак.
Автордун фотоу

2-ги арын, 1988 ч, ноябрь 13

САРЫГ-ООЛ ДУГАЙЫНДА ЧҮНҮ БИЛИР МЕН

(Төмөр, Эгеиз №239, 261 «Шына»)

Улустун чогаалчысы Степан Сарыг-оол-биле мында ужурашкан бис. Төмөр аялал чордусу деп билир болза, чүе-ле хей. Чогаалчынын сөзүн алап турар юбилейинде оуу талыр-билер кижилер сактышкына-рып база бижигилээр. Ынчанга оон дугайында бодум-нуң билirim, сагынмыга артып калган чүдүлдерин кыска-на-биле номучуларга тааныштырар бодаан мен.

Тыяа поэзиялык классиктер чогаалдары «Саны-Мөг» биле «Алдын-кысты» билбес кичи кайда боор. Ук чогаалдар чырыкча үнүп келгире-ле, тыяа гомучулар оларын шөжө-биле билер чоралар. Степан Арбаанович Улустун чогаалчысы деп атка Баулу талепти. Бу шүдүлдерин автор баштай бер, кичи кылдыр бижээ деп, хоочун кижилер менээ чугаалар. Оларын бирээлини сактышкыны мындан түбө. А дикт ааргыларын поэтикалык турар баян Кымла-райгонга хамаарып турган дээр. 1949 чылда алаа тыяа чогаалчыларын дуураа болган. Алаа эгелеп бижип чоруу авторларын база чалаан

экелген. Чаа хөгжүп олурар тыяа чогаалдын уг-шын кылды болурун айтып, Москвадан төлөөлөр келген. Ол чүн Тыяанын талантылыг оолдарын кыргын кара диктир чыккыр кылдыр дүшкөнгө болган. «Саны-Мөг» биле «Алдын-кысты» алаа чаа-ла шүтүмчүлөөр. Тыяада амдыралды шын эвес көргүсөк, идеялыг уткамы куду чогаалдар деп санаан. Алаа Сарыг-оол ууралганмаан. Турун келген, калдык-даа дүшкөргөтүп өртөм-билини чок кыяныны, бодусу чалаган салымдан тыптып келген чогаалдарын оо кылдырын ол алаан. Бу чогаалдар ийгили каризити-биле сөөлүндө эде бижигилээр. Баштайгыч чыраа чараш деп, оуу номчаан кижилер ам хомулун чугааларар. «Саны-Мөг» биле «Алдын-кысты» баштайгы үндүргөзүн сугаар тускый ном үндүрүн ам негизинде келген хире.

Ук туралда Сергей Бүрбү ууралып үнөн. Чер-чуртун мактап, шала-национал-лестин хөгжөр сийген дээр уткалыг бургуудышкыларын. 26-нчы хөөрү тураскал-биле чыдап алган, кичи-на орустары тас Бүрбү чогаалчы шүтүмчүдөөр.

Оон эгелеп ол эки түбө көрүсөк. Ур болбаанда оуу түдүк бажышала. «Бүрбү» бургуудышкы каратыр херечи болу берген мен. Оон чугаалаан чүдөндө калдык-даа поэтикалыг утка чок чүе-дир ийип. Кижини калдык-даа амыр боор чүе-деп, Сарыг-оол сөөлүндө чугаалап олурар чүе. Ресто-ранга олурар алган, ийи чогаалчы чогаалчыны амырлар-ына хамаарып чугаала-жыккан. Оларын артында шыншкыны кулаа угай берген эсерлөөнөр. Алаа чугаалаан чүдүлдерин байкаса-да үзүндө Бүрбү база эскерт-пези.

Ам бистер эле тургусту-нушкунуң үзүндө турткан олур бис. Степан Сарыг-оолдун чыгыс чеге тапташкыны чыдаалды солдунуна угай пафлеттерин номучулар сактып олур боор. Бирөөнү чеге төтүп чыдар чеге эт, национал чыгыштар дугайында түбө. Оуу парлалкан эштерин оон эдигин салаа дег чок саваан база дүшкөн ээликке. Эскер Бодусу пам-гааламга хамаарыпкан мате-риал. Ук айтырылган ам чү-нү чугаалаа темиз болу бер-ген.

Степан Арбаановичке ийи

улаа ужурашкан мен. Өлү-нү муруну чарык, күсүр-кыны «Элук-Хем» ресторана-га шайлашкым. Оон соонда тем эрини Марин Давидовна-биле агаарлап чо-руу болдулар. Чүе чиде бергенми шала чөмөлөөсө ай-тыркан. Каш хонган бажыны-га баар деп турдум. Бажыны чугаалап дээр, шала кырым-га каргон саваалар чыдып алган уду-тур. Дүпө туруп келген, саваанын илдирикес, барып ушкан. Дөмөз сыйган, өмчөдө чылар. «Саянык даян» деп номун чырыкча үндү-рер дээр редакторлар доозу турдум. Чымды түлө үнүп кээр билек, бирээни апа-рып бердим. Ол эчиге чыг-кан. Эчиге баарыма, кыр-бозинер. Чагаа бижип бер-ген. Ооюн шыгып-даа ал-баан чордум. Номун реда-кторлаан дээр кедергей бол-тач чыны саваанын рап сөс-кө илереп кез чоралар.

1983 чылдык майда ажы-лыма келеримге, улус менээ кедергей кударычгы медээ дымпакан. «Степан Арбаан-ович мый ааргы. Тераняла чыдаан диктилер. Кижилерин чугааланын алындаа чүү болганмы эдеведим.

Эдүрл ДОНГАН.

ЧААРТЫКЧЫ САЛГАЛ

Холдарында туткар кыскаан Комсомолду оодар, кыстар Байыр-чыскал олурдууна Базы орда чараш-лайым.

Ажыл-ишке, өөредилгэ Алдар-амы бедик-лейип. Ала Ленин нагылгарып Амыш шынчы кымыр-лайым.

Кожумала Кылбас-туулаас чүеви чок Кыстар, оодар көсөй-лейип. Орал-чуртуу камгаларда, Олар шүтү беле-нейип.

Кожумала Бо мры ВЛКСМ-ни 70 чыл оюнга тураскалган амыктар ырыларын республика көп-курууна бирга чөрип алган.

МАРШ ТЕМПКИ - БИЛЕ.

Хол-да-ры - да-тук - тар кыс-

Кээн ком-со-мол-чу оол-дар, кыс-

тар бай-ыр - чыс - каал о - ду-рун -

га ба - зып ор - да ча - рап-ла - айн.

А - да-чурт-ту ал-гал, ал-дар - хыт - кан

күл, ча - ар-тык - чы сал - гал -

ча-лы - ч-лар ол. А-жыл-ишты сал - гал,

ал - да-ры ал-гаан, ча - ар-тык - чы

сал - гал - ча-лы - ч-лар ол!

БЕШ ПЛАСТИНКА

Тыяа шкөөлөрүн үшкү класска өөредилгө номунга калсырыла кылдыр беш пластинканы «Мелодия» дээр бугу-эйиле фирманын оона-чаа үндүсө. Ол пластинка-лар бажыларга өөредилгө чоруудагыном сонугурагыч кылдыр эрттеринге дуу-лаар. Ол чорук тыяа өө-ринктеринге орус дымды өөредилгө амыкты.

Чоо пластинкаларда бижит-тинген мерскалгеле-р өөрениктеринин орус дымды дүргө шын-гэ-ли алдырып, орус граммат-канын, сөс тургууунун бол-ган бажыларын дүргө-нөрип билин алдырып дүргө-лөдир. Пластинкалар шко-ла чыдаан бот-кичөөл кыл-мынга база таанышчалыг.

Георгий ХОБОТЧЕВ.

МЕНДИ СОЛЧУП ЧЫДЫРЫНДА-ЛА...

Эртем-техника хөгжөөн бо магалыг үдө бистиг Тес-Хем районда телефон хары-лаанын болгон радиону ажылы сактып келген. Киж кударан наар-дыр, Мер-гелдей! Шына-ла, бо айты-рым чүдө мөн сеткил-сагы-жымын дүдүрөй турар эес, харып Самагалдайнын бүгү чогууну сепилин хомудалып тууар болбаскы.

60 чылдарын эгезинде районун харылаа бедир-ең материал-техниктиг ба-лаан кылды-ла кончуг эес сыйлаан турган-даа болза, радиону доктаамаз дыппан турдуу. Телефон харылаа-лаа бейи деп хомудалар үнүп турганын дыппаан-даа мен. Ол үдө Эрэл, Тес-Хем райондары калып кал-тырду. Хары-лаа амыг Кы-зыл районун Шынаа калып Совет, оон төвү Кунгурт сүвэ база-ла бистиге районога хамаарып турду. Ынчан Эрэл, Тес-Хем бугу суурлары-

биле саят чонка харылаажы, телефондарын турдуус. Хары-лаа Кунгурт суур-биле радио дымчыштыр хала чог «Улаа-жыны турганын эң билер мен.

1982 чылда бээр-ле теле-фон харылааы бо-ла үстү бөригине, радио сымарып турду бөригине. Бодум белең хомудуулар апарган мен. Чон-лун шыкынап, хомудуу чугаалып болза дыппаар алдарды-ла, Мергелдей! 1982 чылда районун сан-төө «Кл-дизинге дорт телефон ажил-дан турду. Самагалдай суур-лаа телефон дугаалары че-дипсез дээр сан-төө калы-ныны бир телефонун тур адырып алган баста. Хелек кырында ам ийи телефон ажилдап турар. Чөргө-лөдир киярин кал бир теле-фонун эде кончуп бөзөп эң, дөзөпкөсө, оуу ам-даа куу-сөдөп берерик. Ол хирезинде харылаа бедирин 3 теле-фон дээр халаа тырттып

«БОДУН КЫЛЫП АЛ» ДЭЭР

Ужөн амыг чыл дүргүдө эскер-терези солдому «Төл-лөгө мал каларып амыкты колдуп. Оуу ээи каш чыл турунгар мөчөө, хей уруу-ларым арышпа аркан мен.

Маалым не деп буяныгы атты менээ тыныска. Ынчанга алаа чоргаларып, пенсияны үнүмө-даа, солдомуун хон-кы кардышкан мен.

Кыштар чөрип дүргүлүг-түмүс.

В. ПЕТРУНЯ, СӨТ-ның таймбырлаачысы.

1. БУЛУН-КАДАЙ, ӨСКЕЛЕР-ДАА

Кымал-Тайга суурвун чурттакчыларында школа-биле салым-хууун холбаан киж барык чок. Чок-ла болза боттары өөренип чоралар, чок-ла болза ажы-төдүн өөредип чоралар. Чамдыктары школа-аңжылы, оон талаан саа-тырыла илдирип, алаа-бүрү ажыларын кижиги чор-раан. Ынчанга илдирип, алаа-бүрү ажыларын кижиги чор-раан. Бажык клубка сыйлашкыны оон даштын дола берген. Келжээ хей-ле киж школа-аңжылы болган суурвун тургустууларынын төтүгү сактып чугаалааннар.

Кымал-Тайгада суурвун кижилер долу. Оларын бажы-реси республика алдар-сугаты, орден-адыштыг суга-тыч Иманжар Ондар. Оон уруулары база бо школа өөренип чоралар. Улут огу Роман Калдар-оол-РСОФС-ни алдарыг эмчиги. Тыяага баштай «Малдыр» деп дүн түндү-лүг атты алган хей урууларын Чалчын Намдыр-оол Ондарын урууларынын ажы-төдү барык суур чартып. Чал-чын Намдыр-оолын ийи уруу-Намчал бола Орбаа база алаан кышкан маалдыр нелер. Олар база ажы-төдүн мөстү-лүг, төлөтүп кижилер кылдыр өстүргөп алган.

Маң урууларынын эртем-билит чөрип, чалчыннамын үнөш школа-аңжылы болза-деп, Булуң-Кадай чугаалап ор. Булуң-Кадай дээр Монгуш Тевек уугейини шалаан, маалдыр не Чалчын Намдыр-оолун ийи кыстарын бажы-реси. Кымал-Тайга улусу оон-баштап, чөмө-мерген улус. Улут кижилерин адын чыкылды адаас, оуу, бачи-лерин чалган ааар чачылдыг. Оон ужурадан шала атты улус суурда долу. Эки-Демир (Кал-оол), Чымчак-Ыш (Ирикпей) дээр-ле баар. Сумун-бутанын суун чыгарган, суулап турган Иманжар ирейи Чалчын кижиги. Тевек Аймык-оол Монгушту Булуң-Кадайга берген ба-ла-ла алаа эес.

Бай-Булуңга эң баштай бажын туруп, турмушун, оо бу-дуну эдөй бергендерин бирөөн дөмү Булуң-Кадай деп шалаан Тевек Аймык-оол-оол-оол болган. Оон уруулары база дооза эртем-билит, чолуна баран бодун чурттан чорутуулар. Оларын дорт бажынык мергенлиги ийиш алган. Дунгаа, Суудаа-Кымал, Доула биле Суула-ла-Кымал-Тайга школа-аңжылы бажылап туралар. Тевек Аймык-оолун ам-даа ала-башпаа чык, сөргөт, дээр сыйы анык келер. Чамдыкдан ма-мал алаа алаа өөренип болган, долдандыр калы-кыларын дег, хуу малды туруп, саан-саваалы, ак чөмүг, ажы-төдүгө ам-даа болза чөмө-гил болуп чурттан олурар.

Бай-Булуңга эң баштай бажын туруп, турмушун, оо бу-дуну эдөй бергендерин бирөөн дөмү Булуң-Кадай деп шалаан Тевек Аймык-оол-оол болган. Оон уруулары база дооза эртем-билит, чолуна баран бодун чурттан чорутуулар. Оларын дорт бажынык мергенлиги ийиш алган. Дунгаа, Суудаа-Кымал, Доула биле Суула-ла-Кымал-Тайга школа-аңжылы бажылап туралар. Тевек Аймык-оолун ам-даа ала-башпаа чык, сөргөт, дээр сыйы анык келер. Чамдыкдан ма-мал алаа алаа өөренип болган, долдандыр калы-кыларын дег, хуу малды туруп, саан-саваалы, ак чөмүг, ажы-төдүгө ам-даа болза чөмө-гил болуп чурттан олурар.

Бай-Булуңга эң баштай бажын туруп, турмушун, оо бу-дуну эдөй бергендерин бирөөн дөмү Булуң-Кадай деп шалаан Тевек Аймык-оол-оол болган. Оон уруулары база дооза эртем-билит, чолуна баран бодун чурттан чорутуулар. Оларын дорт бажынык мергенлиги ийиш алган. Дунгаа, Суудаа-Кымал, Доула биле Суула-ла-Кымал-Тайга школа-аңжылы бажылап туралар. Тевек Аймык-оолун ам-даа ала-башпаа чык, сөргөт, дээр сыйы анык келер. Чамдыкдан ма-мал алаа алаа өөренип болган, долдандыр калы-кыларын дег, хуу малды туруп, саан-саваалы, ак чөмүг, ажы-төдүгө ам-даа болза чөмө-гил болуп чурттан олурар.

Бай-Булуңга эң баштай бажын туруп, турмушун, оо бу-дуну эдөй бергендерин бирөөн дөмү Булуң-Кадай деп шалаан Тевек Аймык-оол-оол болган. Оон уруулары база дооза эртем-билит, чолуна баран бодун чурттан чорутуулар. Оларын дорт бажынык мергенлиги ийиш алган. Дунгаа, Суудаа-Кымал, Доула биле Суула-ла-Кымал-Тайга школа-аңжылы бажылап туралар. Тевек Аймык-оолун ам-даа ала-башпаа чык, сөргөт, дээр сыйы анык келер. Чамдыкдан ма-мал алаа алаа өөренип болган, долдандыр калы-кыларын дег, хуу малды туруп, саан-саваалы, ак чөмүг, ажы-төдүгө ам-даа болза чөмө-гил болуп чурттан олурар.

Бай-Булуңга эң баштай бажын туруп, турмушун, оо бу-дуну эдөй бергендерин бирөөн дөмү Булуң-Кадай деп шалаан Тевек Аймык-оол-оол болган. Оон уруулары база дооза эртем-билит, чолуна баран бодун чурттан чорутуулар. Оларын дорт бажынык мергенлиги ийиш алган. Дунгаа, Суудаа-Кымал, Доула биле Суула-ла-Кымал-Тайга школа-аңжылы бажылап туралар. Тевек Аймык-оолун ам-даа ала-башпаа чык, сөргөт, дээр сыйы анык келер. Чамдыкдан ма-мал алаа алаа өөренип болган, долдандыр калы-кыларын дег, хуу малды туруп, саан-саваалы, ак чөмүг, ажы-төдүгө ам-даа болза чөмө-гил болуп чурттан олурар.

2. МЫКЫЛАЙНЫН ДЭЭРБЕЗИ

Кымал-Тайга школа-аңжылы кымал кижилеринин сонуга-лас, суурлаас-ла чүеви чок. Эрг хонаштар, арга тууду-лар, чө-чүт ады, хары-лаа улустун шала аттарын дээр, чыгбас-ла чүеви чок. Бир-ле төөгү дыппан алган бол-гулар. Ынчанга-даа канчаар, төрөзү тургунун, чолуна төөгүзү өөренип анык салгалдын хүдөлөө-ле болган. «Соон истээр, мурун хынаар» деп чон сөгөп каан. Чон истег, салгал унут-ла болган.

Маң уугула ууун, шымак дүрт-сыйныг, сарыг баштыг, көк карактарын кижилер долу. Оларын улус бо-ла баш-такташкы, «Мыкылай-орустун үр-сакым болганда, амыг кынаан болар» деп чугаалай берген турарын дыппаар мен. Ийе, кижилерин бажыны дүт, карактарын оңу маалды-лаа болгулар-ла ийиан. Генер дээр улуска үр-е-ли чөмө-чөмө салгал дымчаш, кийи-бөтөөнине кестү калырып эртем-даа таймбырлап-ла тууар боор чүе.

Школа-аңжылы кижилеринин бир соуурап турар айтырым-школа бажында арыда Хемичин хан кирип чыдар доомас Кара-Суга эртен дээрбе сорган. Шаг-шаала алаа турган дээрбеин калып тыптып келген ол чө-чүртүг кижилерден мен база дыппаар аас-кежиги болдум.

Хемичин Ондарларын арызын шаала Мыкылай деп орус киж тыптып келген. Оон Ондарларын бир ордан кымы-биле ө-бүлө туруп, чурттай берген чүе-дир. Билбес-кылбас чүеви чон Мыкылайны Ондарларын чыныз кий деп алган: «Сен бистиг Ондарларын кымы алган бол-гында, бистиг күрөөсө сен. Бастыг сумуа киргенги ол, ам Ондар болганын ол»-деп тур. Оон чотум фамилияла та кым турган түбө ийи, чыс-бүртүккө оуу Ондар Мы-кылай деп дандылар турган.

Ус-лөөр Мыкылай-даа Ондар-чынчыг улут, каас бажыны туруп берген. «Күрөөнүн күжү деп түбө олду-деп, чыны маалым олурган дээр. Мыкылай тууду тууду, Ийе!»-Даштыг дөмө чөмөгө тараа тарып, оон дымка чаа-гай дүжүтү ап-даа турган. Оон үдөгөр-биле ол кымын арааттары тараа тарып чир апарган. Бир чыны Мыкылай чыгы-биле элзир чугаалашкан соонда, оон хей-ле кооп-комуну айттар алган чазыны, дарганаар арааттары элзедилер, Кымал-Тайганын Сол-Чарыктан ийи кезип, оуу дагы куду чуукташ айт-биле сөөртүп турган. Кара-Суга далаан тырттар дээрбе тууду элзедил. Дээрбе деп чүе дымчаш чорбон, оон ажыны көрүп чорбон арааттар Мыкылайны сагыштыр-тымчыгырып, алаа-ла агып тыткан доомас кара сугуну күжү ажылап билдирп магадап хан-мас турганнар. Оон бээр-ле арааттар ак-тараа тарып чип, кымын чир алганын Мыкылайны дээрбеинге тырттып алыр, бажы-даа тууду алыр апарган.

Колхоз тургундаа колхозчулар эртен дээрбеин сөтөп алаш амылаан, далаан тырттып турган. Ам оон чүлө ор-ну артыла. А Мыкылайны салгалы дээр шымак, сарыг баштыг, көк карактарын улустарын салгалдары ам-даа уламыктылаан. Барык тоолуругу чугаа апарган төөгүн Кымал-Тайганын кымал кижилер ам-даа көпөрбөшкөн. Мыкылайны дээрбеин каттап тургусса, амыг үдө оон ажык бар бе, чөк бе деп-даа айтырымы олар сонугап туралар.

Екатерина ТАНОВА.

ОЛАРНЫН ХЕРЭЭ ӨЛҮМ ЧОК

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. Ба-куун төвүндө, мыда амы-чыннын дадыкан холдарында өшөс от хып турар, черинде бо тураскаалды кылган. Оуу республикага Совет эрге-чарыганы тургузары дээр демиселе өдгөн Бакуун 26 комиссарларын маалдыг чорууга тураскалган. Олар-ныч дугайында тураскаалды бир салгалдан өскөсчө да-мычыл берип турар. Респу-бликанын чурттакчы бургу-ге, бугу совет улуска ол ыдыгыт.

Баку коммуналы ур эвес туруп келген. 1918 чылдын сентябрь 20-де Каспий кылы-чы элзирининге мусавист-тер (контрреволюция бур-жуа националист партия) англ турк интервенциянын дууза-биле эрге-чарыганы эжелеп алган, комиссарлар-ны боолка кaan. Олар эвөн чурттааннар, ыпчала-даа хей-лү кылп четтигилер. Оларын боттарынын амы-тырын хаймралавай турган херээ оларын тураскаалы мыкаш дикит.

1920 чылда, канча Азер-байджанын тура халышкан пролетариаты болган оон куш-ажылы тараачыныры Кымал Армяннын дууза-биле де мусависттерин чалаан шугу дүжүр өткөш, интер-венцияларын үнүр ойладан-канда, эрес-дидим комиссар-

ларын сөөгүн Бакуга өккел-ген болган Хосталга шөдүгө хөөрдүп каан. Ол ырак үдө оуу ычтар адып турган. Оон чыдаалык иштинде шөл бодуну хөөрүп өскөт-пези. 26-нчы хөөрү турас-каал-биле чыдап берген. Оон авторлары — архитектор-лар Г. Алексеров, А. Гусей-нов, скульпторлар И. Зейна-лов, И. Мамедов. Маңда бир шак болган-да комиссарлар-нын өлгөн хундун бээр 50 чыныга композитор Кара Караевтин бижээни байырма-«реквием» бижээни турар. Пионер болган бажы канча-раан доочун киж, чаа эгел-генер болган хоорайнын хей

санын аалчылары — олар шүтүу Баку комиссарла-рына мөгөр-биле, оларын өшөс маалдыг чорууга чуртуккелди көргүзөр-биле (чүдүл) кезип туралар.

О. ЛИТВИНИН. Фотоу. (СӨТ-ның фотохроникасы).

КӨШПҮШААН ХЕВЭЭР

◆ Демографтыг болушкун ◆ Оон кол чылдагааны чүдөл ◆

Чурттакчы чонун кездө чөдөрдөр хоорайларже кө-жери уламчылалар. Чон чүү дээр хоорайларже не-жүп туралар? Чурттакчы дээр көжүп турар. Сөөлү үдө боор турар сонал-эко-номист чаргылаар бар-даа болза, чонун хоорайлар-же көжөр доктаалды шы-дааан. Демографтыг бажы-лаан турар-биле амыг, күш-ажы куралдарын кижилер чөдөшөй турган региондарын кездө чөдө-ринди чурттакчылар хоорай-ларже хей-бала көжүп ту-рары дээр, а кижилер са-ны чөдөр чөдөр кездө чонун көжөр улам улгадып чурат болган.

Сөөлү ои ийи чылдарда Россиянын гош кезээни суурларын чурттакчы чо-нуун саны барык 25 хуу кымылган. Нөвөлдөс киж-илерин саны 17 хуу, Бело-руссияда — 23, Украинада болган Тайгада — 16-18 хуу кымылган.

Демографтыг бо болуш-куну кол чылдагааны — кижилерин кездө суурлар-даа хоорайларже сөтүп чо-руу турары. Кездө чөдөрлө чөдөрүтүп турарында хей кижилер хоорайларже чоруп турар. Сөөлү ои ийи чылда кездө чөдөрлө чурттакчы-ларын бодун 22 хууу хоорайларже көжүп чорут-кан, бо дээр чонун өздө-лөдөп ираркта хей боор турар. Чонун арыгыны кө-жери мангыт Белоуруссия-да, Казахстанда, Молдавия-да хей боор турар. Россия Феде-рацияында база.

Чонун мый-бөөр көжөр чорунун ужурунда кездө чөдөрлө күш-ажы кымып шылаа чурттакчы чонун саны 3,5 миллион кижиге кымылган. Ынчанга чурттуу кездө чөдөрлө күш-ажы кымып шылаа чурт.

такчы чоноун 18 ажы хуу-зу Ортаази Азия республи-каларында мөңөштинген. Чикээ, Таджикистанда кездө чурттакчыларын 38 хуу-зу доктаа-лаа, советста-да, ийитиле бодуругезини өскө-лаа алдыралып амылаан турар. Ол регион-нун өскө республикаларын амыл кылбай тураларын саны оон бичи-ле эвөн. Закавказье база ийи: үш-дөр кижинин бирөө-ле тараачын амыл кылбай турар.

Сөөлү чылдарда амылчын хоорай чөдөшө чөдөрлө ур хуузаалыг амылдар күш-ажылы десантыларын чор-дуп турган ханын. Убак ме-лопорттор Новгород обла-стыга ур үдө амылаан, Ортаази Азия чурттуу киж-илерин тургустунга бугу-дуну суурлар Россиянын кара эвөс хөрөңүчү облас-тарында кестүп келген. Кир-гизияда болган өскө-лаа чон республикаларда не-рээ-биле амылаан киж-илерин төп Россияже чорут-кан. Киргизияда кездө хал-кылар согула эскеринин бодуу мастерлери боор тур-ган. Оларын калыг-даа кыл-даган чонка амылаан чон чычтын чөдөрлө белин ү-дүрүп, истеп-сүрүп, оларын белин дүжүтүп чөдөр кыл-дыр сыйкырым алган чө-дөрлөп чорудуп тур-ган. Ам ыдыг эвөс, үе-шаг өскөрдөгөн.

Ыдыг-лаа болза кездөсө демографтыг бейдэди өскө-ртөрүн мынд-ла беле эвөс боор турар. Кездө амыл-чалык дымчаш ханын, биле үрөз турган. Кездөсө болган хоорайларда чурттан турар амылдарын күш-ажылынын дөмөдө болган шылаа маладыг боор ар-тышкан. Чикээ, Казахстан чурттуу кездө чөдөрлө күш-ажы кымып шылаа чурт.

тудары бердээд, чүе дээр, амылаан турар мун анык оолдарга 761 кыстар оона-жып турар. Бижыг ө-бүлө тургузуп алдырга чокта кылдыр чөргө кым артып каар, амылаан боор? Мындыг ийишылды байлаа Литвада, Белоуруссияда, Молдавияда, Арменияда база тургусту-ган.

Ынчаага хөрөңжү удустар чыныг чөргө ур доктааган база-ла чүе шуужуп чоруп туралар? Оон чылдага-ны чыныг эвөс. Ыдыг бол-ганда ССР-ның Статистика-нын күрүч комитетинин берген мөдөзүн көрүп көрө-лө: колхозтарда болгон советтарда амылаан туучо хөрөңжөлөрүн күш-ажылы чөдө 20 хуу мезг

